
Tuula Hyyrö

Huutolais-Juhosta eliittikoulu- lais-Eemeliin: neljä sukupolvea opintiellä Suomen saloilla ja pääkaupungin sykkeessä

“Koulutus on ollut sosiaalisen nousun väylä maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta eteenpäin. Seurauksena on ollut akateemisten oppiarvojen yliarvostusta ja ammattikoulutuksen väheksymistä... Pitkät opinnot eivät ole enää oikotie onneen, vaan jopa päinvastoin”. Näin Suomen Kuvalehti valisti pääkirjoituksessaan lukijoitaan elokuussa 2011. Samaan aikaan tuore opetusministeri Jukka Gustafsson (2011, 14) muistutti, että suomalainen hyvinvointiyhteiskunta voi säilyä henkisesti ja taloudellisesti maailman mittakaavassa merkittävänä edelläkävijänä vain osaamisellaan ja sivistyksellään. Kaiken koulutuksellisen tasa-arvon tavoittelun perusta on hänen mielestään peruskoulussa, jonka luomalle vahvalle pohjalle on mahdollista rakentaa tasa-arvoinen koulutusjärjestelmä ja tasa-arvoinen yhteiskunta.

Tämä artikkeli kertoo erään maalta lähtöisin olevan suvun koulutustarinan noin sadan vuoden ajalta. Vastaavanlaisia koulutuksen avulla sosiaalisesti ja taloudellisesti nousseita sukuja on Suomi pullollaan, tässä niistä vain yksi. Tarinassa on henkilösuojan vuoksi muutettu kaikkien henkilöiden nimet, samoin paikkakunnat häivytetty Helsinkiä lukuun ottamatta. Haastattelujen henkilöiden nimiä ei lähteissä mainita, eikä

arkistolähteitäkään tuoda julki. Kaikki kuvat ovat haastateltujen yksityisarkistoista.

“Jyväläarin rottia”

Lamasyksynä 1932 lounaissavolaisessa Puron talossa oli saatu syystyöt tehdyiksi ja kekri pidetyksi. Tapana oli, että kekriä alkoi palvelijoiden vapaaviikko ja uuden talon etsintä. Talon riuska renki Juho Aapelinpoika ei kuitenkaan uutta isäntää kaipailut, sillä hän oli jo huutolaispoikana oppinut talon tavoille, ja isäntäväkikin oli mieltynyt ahkeraan ja komeaan nuoreen renkiinsä. 27-vuotiaalla Juholla oli kyseisenä kekriä mieli korkealla, sillä hän oli iskenyt silmänsä pikkuiseen 22-vuotiaaseen Maria-piikaan. Molemmat olivat lukutaitoisia ja ripilläkäyneitä, eikä esteitä muutoinkaan avioliiton solmimiselle ollut. Niinpä Juho ja Maria käväisivät vihillä marraskuun 19. päivänä ja aloittivat yhteiselon. Säädylisen ajan kuluttua seuraavana syyskesänä syntyi esikoinen, Pentti. Jo ennen lapsen syntymää Mariaa vaivannut paha köhä paljastui keuhkotaudiksi. Vauva erotettiin äidistä. Juho-isä ei voinut huolehtia pikkuisesta, ja niin lapsi huutokaupattiin. “Taas tuli yksi rottia lisää jyväläariin”, kuten Punkalaitumella oli tapana todeta kirkon ja kunnan uudesta huolehdittavasta (Eenilä 1971, 14).

Huutolaiset

Juhon syntyessä 1905 oli voimassa vuoden 1879 vaivaishoitoasetus. Se ei tuntenut enää ruotujärjestelmää, joka kuitenkin oli käytössä asetuksen muutoksesta huolimatta aina 1910-luvulle saakka. Ruotujärjestelmä tarkoitti vaivaisen hoitoa ruodun taloissa ennalta sovitun ajan. Ruotulainen-käsite muutti 1900-luvulle tultaessa sisältöään, ja lopulta sillä tarkoitettiin ketä tahansa kunnasta apua nauttivaa henkilöä, “kunnanvaivaista”. Lempäälässä köyhää on kutsuttu ruutilaiseksi,

---

ruativaiivaseksi, vaivashoitolaiseksi tai vaivaseksi. Muitakin nimiä kunnasta apua saavista tunnettiin, kuten syöttöläinen, kylänkiertolainen, istukka, ruokkomies, loisi ja hyyriläinen. Vuonna 1916 senaatti kielsi ruotuhoidon. (Eenilä 1971, 9–20.)

Köyhiä ja vaivaisia huutokaupattiin Suomessa ainakin 1800-luvun alusta alkaen, erityisesti orpolapsista ja mielenvikaisista huolehdittiin huutolaissysteemin avulla. Ideana oli tällaisessa elätehoidossa se, että kunnanvaivaiset myytiin eläteiksi yksityiskoteihin vähiten korvausta pyytävälle. (Halmekoski 2011, 11; Katainen 2011, 402; Tuominen 2011.) Vuosisadan lopulla alettiin näitä “ihmismarkkinoita” arvostella, mutta 1880-luvulla vaivaisten ja orpojen huutokauppaaminen oli ainakin Oulun, Kuopion ja Mikkelin läänien kunnissa varsin yleistä ja suosittua, kun taas muualla niistä oltiin luopumassa. Juhani Ahon novelli “Orjamarkkinat” kertoo näistä räikeistä viattomien lastenpäivän aikaan tapahtuneista huutokaupoista, joissa jokainen poishuudettu markka kasvatti kunnan kukkaroa. Huutokaupoista kuulutettiin sanomalehdissä, kunnan ilmoitustaululla ja jopa kirkossa. Tilaisuudet olivat varsin epäinhimillisiä, mutta suosittua “kansanhuvia”. Esimerkkinä “orjamarkkinoista” on Teiskosta kerrottu muisto: vasaramies nosti tukasta kaksivuotiaan pikkutytön tynnyrin päälle ja pyysi tarjouksia huutaen “x-markkaa tarjottu, ensimmäinen, toinen ja kolmas”. Vasara paukahti, kun alin tarjous kajahti, ja niin huutaja sai tytön seuraavaksi vuodeksi kotiinsa. Talolliset huusivat hoidettavakseen usein lapsia, joista he saivat paimenpoikia ja pikkupiikoja, siis työvoimaa. Vähävaraiset sen sijaan huusivat mielellään sairaita ja mielenvikaisia aikuisia, koska näistä sai kunnalta paremman korvauksen. Huutolaisten pidosta koitui joissakin tapauksissa huutajalle tuottava elinkeino. (Eenilä 1971, 38–42.)

Huutolaisten kohtelu sijoituspaikoissaan vaihteli paljon, koska valvonta oli epätydyttävää. Huutolainen saattoi joutua julman kohtelun alaiseksi, tulla raiskatuksi, nähdä nälkää, elää

epäpuhtaana ja ryysyläisenä. Mikäli kunnalle tuli tiedoksi huutolaisen huono kohtelu, huudettu saatettiin hakea kesken hoitokauden pois ja sijoittaa uuteen paikkaan. (Eenilä 1971, 39–61.) Kaikilla huutolaisilla ei kuitenkaan ollut elämä kurjuuden kourissa kamppailua. Oli huutolaisia, joille elättiperhe oli ystävällinen ja huolehtivainen. Näiden huutolaislasten ei tarvinnut kulkea aikuisten ryysyissä ja kenkärajoissa. Jopa alusvaatteet saattoivat olla kelvollisia: eivät vanhoista jauhosäkeistä kokoonkursittuja rytkyjä. (Halmekoski 2011, 18.) Tarinamme Juho oli myyty huutolaiseksi. Hänellä oli ollut onnea, koska vauraan Puron talon isäntäväki oli humaania joukkoa. Huutolaispoika-Juho saikin inhimillisen kohtelun Purolla, oppi lukemaan ja vartuttuaan sai rengin pestin talosta.

1800-luvun lopulla oli jo selvää, että ihmishuutokaupoista oli luovuttava, mutta huutokauppojen lopettaminen ei ollut helposti toteutettavissa. Uusi köyhäinhuutolaki astui voimaan vuoden 1923 alusta, ja siinä korostettiin inhimillisyyttä niitä kohtaan, jotka tarvitsivat todella apua. Laki kielsi mm. vaivaishuutokaupat ja hoidolleottokokoukset. Käytännössä sijoituskokouksilla oli huutokaupan luonne, esim. Varpaisjärvellä muistellaan vuosina 1928–1929 pidetyn vielä sijoitushuutokauppoja. (Eenilä 1971, 38–41.) Tiedetäänpä, että eräässä kunnassa lapsia huutokaupattiin vielä vuonna 1935 (Halmekoski 2011, 18).

Vuoden 1922 köyhäinhuutolaissa, jota Pentin kohdalla toteutettiin, edellytettiin, että sijoituslapsille olisi pyritty saamaan yhtä vuotta pidemmät hoitopaikat. Avunsaajaan suhtauduttiin edelleen vajaavaltaisena henkilönä, jonka muuttovapautta ja oleskelua voitiin rajoittaa. Kunnat joutuivat pohtimaan erilaisia ratkaisuja ihmishuutokauppojen sijalle, joskin joissakin kunnissa siirtymävaihe kesti kauan. “Huutolais”-sanon sijasta alettiin käyttää sanaa “kunnan elätti”, mutta “huutolais”-käsite oli iskostunut kansaan niin juurevasti, että eri tavoin sijoitettuja henkilöitä kutsuttiin vielä pitkään huutolaiseksi. Huutolais-

---

nimitys leimasi sijoitettuja henkilöitä pitkälle aikuisikään, ja huutolaistausta saattoi painaa monia vielä vanhanakin. (Halmekoski 2011, 11–15, 20.) Esimerkiksi Juho vaikenä koko elämänsä ajan lapsuus- ja nuoruusvuosistaan. Mieluiten hän eleli omissa oloissaan piippua poltellen.

Kiertokoulu riittävä sivistäjä

Tuomaalan (2011, 98) mukaan maalla lapset työskentelivät joustavana työvoimana pitkälle 1900-luvulle, mikä ei herättänyt viranomaisien huolestumista eikä paheksumista, vaan päinvastoin: lasten maaseudulla tekemä työ arvioitiin moraalisesti kohottavaksi, jopa koulunkäyntiä soveltuvammaksi kasvatus-tavaksi. Huutolaislapsen piti tehdä jatkuvasti töitä, ja niinpä koulusivistys jäi näiltä useimmiten kierto- ja rippikouluun. Joku onnistui pääsemään kansakouluun, mutta harva saattoi käydä sen kokonaan läpi. (Halmekoski 2011, 17.) Juho oli saanut istua kiertokoulun penkillä sen verran, että oli oppinut lukemis- ja kirjoittamistaidot. Kansakoulujakin olisi kyllä kotipitäjässä ollut, sillä ensimmäinen niistä oli perustettu jo 30 vuotta ennen Juhon syntymää kirkonkylään ja koti- ja lähikylienkin koulut käynnistyivät juuri ennen Juhon maailmaantuloa.

Kiertokouluista elää yhä vielä mielenkiintoisia kuvauksia ja niistä voi lukea kuntien kouluhistorioista. Kuhmosta Wilmi (2003, 119, 248) ja Haverinen (1984, 12) ovat merkinneet muistiin 1800-luvun puolelta kiertokoulunopettaja Heikki Ravelinin toiminnan. Ravelin antoi opetusta vuosittain yhden viikon jokaisessa 10 kinkerikunnassa lukkarikoulun oppia-ineissa, joihin hän lisäsi evankeliumin kappaleiden tarkastelua ja virrenveisuuta. Palkaksi opettaja sai 5 tynnyriä rukiita, mutta se ei riittänyt miehen elämisen pitimeksi, ja niinpä hän teki koulutaloissa räätälintöitä ja kutoi verkkoja samalla, kun lapset kirja kädessä käyskentelivät tuvan lattialla ja lukea posmottivat sitä ääneen. Kun oppilas luki väärin, opettaja oikaisi virheen.

Juho asevelvollisena.

Jos joku alkoi rähistä, opettaja ärjähti tälle ja polki jalkaansa lattiaan. Jos taas opettaja sattui nukahtamaan verkkonsa ääreen, niin lapset luikkivat toinen toisensa perään pihalle “elostelemaan”. Vielä myöhään 1900-luvulla Kuhmossa ei suosittu koulunpenkillä istumista, vaan yleinen käsitys oli, että kiertokouluopetus oli lapsille riittävä. Kuhmossa oli v. 1906 kolme kansakoulua, joissa kävi vain noin 90 lasta, kun taas kiertokoululaisia oli noin 900. Aina talvisotaan saakka Kuhmossa kiertokoulutoiminta oli vilkasta.

Oppivelvollisuutta ei Suomessa autonomian ajalla vielä ollut, ja maaseudulla kouluverkko oli 1900-luvun alkupuolella kovin harva. Vuoden 1866 kansakouluasetus ei asettanut maalaiskunnille opetus- eikä oppipakkoa. Yläkansakoulujen perustaminen jätettiin kunkin kunnan oman harkinnan varaan ja maaseudun pienten lasten opetus sysättiin asetuksessa perinte-

---

den mukaisesti kotien tehtäväksi, mutta kaupunkien lasten alkuperäinen opetus turvattiin. Asetus velvoitti kuitenkin kirkolliset kunnat huolehtimaan siitä, että kaikkien niiden lasten, jotka eivät saaneet kodeissaan tyydyttävää alkeisopetusta lukemisessa ja kristinopin taidoissa, oli saatava nämä opit joko kiinteissä tai kiertävissä kouluissa. (Hyyrö 2006, 27; Hyyrö 2011, 328.) Kiertävät koulut oli tunnettu useissa suomalaiskylissä jo miespolvien ajan, mutta oli monia paikkakuntia, joissa kansakoulu perustettiin ennen kuin kiertokoulu. Näistä pitäjistä mainittakoon Vanaja (Salokannel 1956, 145–146) ja Vesanto (Laitinen 1990, 65–81). Kiertokoulujen kattavuus Suomen itsenäistymisen aikoihin oli jo varsin hyvä. Silloin niitä oli lähes 1700.

Kirkon ylläpitämät kiertokoulut poikkesivat varsin paljon toisistaan, sillä yhteistä opetussuunnitelmaa niillä ei ollut. Opettajat kiersivät lukuvuoden aikana lukuruoduissa, joissa he viipyivät parista viikosta 2–3 kuukauteen riippuen kunnan suuruudesta ja opettajien lukumäärästä. Kaikkiin ruotuihin ei joka vuosi edes ehditty. Talolliset joutuivat järjestämään kiertokoululle toimitilat. Yleensä koulu toimi tuvan nurkassa, ja talon vakinainen kalustus sai riittää. Oli kuitenkin kuntia, joissa kiertokouluilla oli omiakin koulutaloja. (Hyyrö 2011, 334–335.)

Oppilaiden ikäjakauma kiertokouluissa saattoi olla suuri, sillä samassa tuvassa lukemista opetteli jopa 4-vuotiaasta aina 16:n vuoden ikään ehtineitä oppilaita. Lyhytkestoisissa kiertokouluissa oppitulokset jäivät vaatimattomiksi, ja opettajien pedagogiset taidot saattoivat olla olemattomat. 1900-luvun alussa kansakoulujen lisääntyä kiertokoululaisten määrä laski, joskin kiertokoulua kävi sittenkin vielä noin 185 000 lasta. Joissakin pitäjissä kiertokoululaisia oli jopa enemmän kuin kymmenkertainen määrä kansakoululaisiin nähden. Kun kuntiin saatiin kansakoulu, se useimmiten aloitti toimintansa kunnan keskustassa, jolloin kiertokoulut toimivat syrjäkulmilla. Vuoden 1921 oppivelvollisuuslakia toteutettaessa kiertokoulut

vähenevät vuosi vuodelta. Lukuvuonna 1935–1936 niitä oli enää 255, ja vasta 1950-luvulla lopetettiin viimeiset kierto-koulut, kun Lapin ja Itä-Suomen viimeisille perukoille saatiin kansakoulut. (Hyyrö 2011, 334–338.)

Suomalaiset oppivat lukemaan kotiopetuksen ja kierto-koulun turvin jokseenkin hyvin, sillä 10 vuotta täyttäneistä lapsista 85 % osasi v. 1880 lukea ainakin välttävästi. Kirjoitus-taitoisia oli huomattavasti vähemmän. Kun vuosisata vaihtui, vasta vajaa 40 % yli 15-vuotiaista kansalaisista oli sekä luku-että kirjoitustaitoista väkeä. Kaksi vuosikymmentä myöhem-min, oppivelvollisuuden kynnyksellä, jo noin 70 % kansasta osasi lukea ja myös kirjoittaa. (Leino-Kaukiainen 2011, 347–349.) Kun oppivelvollisuuden myötä rakentui moderni ala-kansakoulu entisen alkeellisen alkuopetuksen tilalle, kansan sivistystaso kohosi nopeasti. Ilahtuneena ylijohtaja Oskari Mantere (1931) totesikin syksyllä 1930, että “alakansakoulu on ollut sivistyselämämme kauneimpia ja ilahuttavimpia saavu-tuksia 20-luvulla”. Samalla hän muistutti, että “parannettu kansanopetus on yksi taloudellisen edistyksen, varallisuuden ja yleisen hyvinvoinnin voimakkaimpia vipusimia”.

Kansa- ja jatkokoulu sivistysihanteeksi

Huutolais-Pentin ensivuodet olivat epäinhimillisiä, koska hänet “huutaneen” isännän tarkoituksena oli ansaita pojan elättirahoilla lisäsärvintä omilleen. Niinpä Pentin ravinnossa pihisteltiin, ja lapsi eli aliravittuna. Pojan kaksivuotispäivän lähetessä tuberkuloosia sairastanut äiti kuoli. Lapselle jäi äidistä muistoksi vain yksi postimerkin kokoinen valokuva.

Pentti-pojan kohtalo kantautui Puron talonväen korviin. Tomera Ida-mummo vaati, että poika haetaan “kotiin”. Niin Pentti pääsi kasvatiksi Purolle, eikä hänen sen jälkeen enää tarvinnut järsiä kuivunutta leipäkannikkaa nälkensä pitimeksi. Purolta Pentti sai hyvän kasvatuskodin, jossa hän varttui ja

---

jonne hän aina palasi lomillaan koko elinaikansa. Puron salissa toimi kansakoulu, jonka oppilaiden kanssa pikku-Pentti sai temmeltää välitunneilla. Joskus hän livahti salin puolelle kuunteluoppilaaksi. Kouluelämä tulikin pojalle tutuksi jo ennen kuin hänestä tuli varsinainen koululainen.

Kansakoulun käyntiin Pentillä oli erinomaiset mahdollisuudet, sillä hänen kotipitäjässä ei vitkuteltu silloin, kun oppivelvollisuuslaki tuli voimaan. Heti syksyllä 1921 tässä pitäjässä lakkautettiin kaikki kiertokoulut, joiden tilalla aloittivat kunnalliset alakansakoulut. Missään muussa itäsuomalaisessa kunnassa oppivelvollisuutta ei näin nopeasti saatu käyntiin. (Hyyry 2011, 340.)

Oppivelvollisuuslain mukaan (Laki 101/1921) kansakoulu jakautui kaksiluokkaiseen ala- ja neliluokkaiseen yläkansakouluun. Oppivelvollisuus alkoi lapsella syyslukukauden alussa sinä vuonna, jolloin hän täytti 7 vuotta ja päättyi kevtlukukauden lopussa sinä vuonna, jolloin hän täytti 13 vuotta. Enemmistö päätti koulunkäyntinsä 12–13-vuotiaana. Rippikoulun suorittamista pidettiin lapsuuden päättymisen etappina. Ennen toisen maailmansodan jälkeistä aikaa vähemmistö suomalaisnuorista opiskeli kansakoulun jälkeen, ja ammatillinen koulutus olikin Suomessa Pohjoismaiden vähäisintä. Maaseudun lasten elämään säännöllinen kansakoulun käynti juurtui verkkaisesti vasta 1940-luvulla, jolloin säännöllistä koulunkäyntiä alettiin korostaa lasten työntekona. Uudeksi ihanteeksi jo ennen sotia oli nostettu yläkansakoulun päästötodistus. Kaupungeissa yleistyi oppikoulun käynti. Koulutuksen niin sosiaalinen kuin alueellinen eriarvoisuus oli ja pysyi suurena. (Tuomaala 2011, 353–354, 363.) Kesti kauan ennen kuin maaseudulla päästiin oppivelvollisuuden suorittamisessa kaupunkilaisten kanssa samalle tasolle: vasta vuonna 1958 maaseutu ja kaupunki olivat tasoissa (Rahikainen 2011, 371).

Juho tapasi poikaansa Penttiä Purolla, mutta isän tapaamiset harvenivat, kun hän joutui sotarintamalle. Sodan sytyttyä Pentti aloitti koulunkäynnin. Suomessa sota-aika muutti lasten ja nuorten elinympäristöjä entistä työkeskeisemmiksi niin kodeissa kuin kouluissa. Kotirintamalla tarvittiin alaikäisten työvoimaa miesten ollessa rintamalla. (Tuomaala 2011, 367.) Penttikin teki töitä päivät pitkät koulutyön ohessa. Koulutehtävät eivät erityisemmin siinä tilanteessa maittaneet, mutta kansakoulu tuli kyllä käydyksi. Koulun loppuvaiheessa, kun isä palasi sodasta, Pentti muutti isän mökkiin asumaan ja osallistui isän uuden, kasvavan perheen toimeentulon hankkimiseen maa- ja metsätaloustöissä isän toverina.

Oppivelvollisuuslain (101/1921) mukaan niiden lasten, jotka eivät jatkaneet opintojaan, olisi pitänyt kansakoulun jälkeen osallistua kansakoulun jatko-opintoihin kahden vuoden ajan. Maaseudulla jatko-opetusta annettiin sen mukaan, miten sitä varten saatiin valtionapuja. Ennen toista maailmansotaa maaseudulla olivat arvossa enemmänkin lasten käytännön taidot kuin opillinen sivistys. Moni pientilallisen lapsi jäikin kotitalalleen töihin. Tätä kansakoulusta päässeiden työllistämistä pidettiin 1930-luvun alkupuolella jopa ihanteena. Vuonna 1936 jatko-opetusta selvittänyt komitea katsoi, että lapsi voitaisiin jopa vapauttaa varattomuuden vuoksi jatko-opetuksesta, jos hän teki työtä perheen toimeentulon hyväksi. (Rahikainen 2011, 371.)

Maalaiskunnissa jatko-opetukseen riitti sadan tunnin mittainen iltakurssi, mutta kaupungeissa ja taajamissa jatko-opetuksen tuli olla päiväkoulu (Syväoja 2004, 127). Jatko-opetukseen osallistui enemmän tyttöjä kuin poikia, kun taas varsinaisessa kansakoulussa pojat olivat enemmistönä (Rahikainen 2011, 371). Vielä vuonna 1950 virkamiestasolla katsottiin jatko-opetuksen olevan tytöille sopivin kansalaisuuskoulutusmuoto (Syväoja 2004, 127). Maaseudulla ja joissakin kaupungeissa-kin jatko-opetustunnit sijoitettiin iltatunneiksi. Oppilaat, kuten

---

opettajatkin, olivat paiskineet päivän töissä, joten opiskelu iltaisin saattoi olla väsähtänyttä ja halutonta. Monet oppilaat keskeyttivätkin jatkokoulun, ja siksi oli mentävä pakkolinjalle: kansakoulun järjestysmuotoasetusta muutettiin vuonna 1943 siten, että vasta jatko-opetuksen hyväksytysti suorittanut oppilas sai kansakoulun päästötodistuksen. Aiemmin todistus oli annettu yläkansakoulun neljännen luokan suorittamisen jälkeen. (Syväoja 2004, 127.)

Vuoden 1957 kansakoululaissa yhdenmukaistettiin periaatteessa kaupunkien ja maaseudun kansakouluopetus, mutta supistettuja kansakouluja kävi vielä silloinkin noin 27 000 maaseudun lasta. Kansakoulu pidennettiin seitsenvuotiseksi 1948, mutta kunnat saivat tähän pidennykseen jatkoaikaa 10 vuotta. Kun jatko-opetus pidennettiin vuonna 1957 kaksivuotiseksi, maalaiskunnat saivat tähänkin muutokseen siirtymäaikaa 12 vuotta. (Rahikainen 2011, 372.) Käytännössä ei maalais- ja kaupunkilaislasten yhtäläinen peruskoulutus toteutunut ennen peruskoulua. Vammaisten yhdenvertaisuuden toteutuminen muiden lasten kanssa kesti vieläkin kauemmin, sillä vasta vuonna 1979 taattiin opetus vaikeimmin vammautuneille. Vammaiset mainitaan ensi kerran vuoden 1995 perusopetuslaissa. (Tuominen 2011.)

Pentti lopetti kansakoulunkäynnin 13-vuotissyntymäpäivänsä lähestyessä. Edessä oli vielä jatkokoulu, mutta se ei vaikeuttanut pojan työssä puurtamista. Pidettiinpä paikoin luonnollisena, että 12 vuotta täyttänyt elätti itsensä, eikä yli 12-vuotiaista huutolaisista enää maksettu kaikkialla edes elättikorvauksia. 12-vuotiaasta eteenpäin lapsen tuli tulla toimeen omilla ansioillaan. (Halmekoski 2011, 14). Penttikin lähti tukkimetsään, ensin isän avustuksella, myöhemmin omin päin. Äiti-puoli ja pienet sisarpuolet eivät tuntuneet pojasta omilta, ja niin hän muutti isän mökistä pois. Miesporukoissa poika oppi jo keskenkasvuisena sodasta palanneiden miesten jutut, tupakoinnin ja alkoholin käytönkin. Talvi-iltoina Pentti kävi sen verran

jatkokoulussa, että kansakoulun päästötodistus irtosi. Kun vielä rippikoulukin tuli käydyksi, 15 vuotta täyttänyt nuorimies oli vapaa elämään. Erilaisissa metsä- ja maataloustöissä vuodet vierivätkin aina armeijaan astumiseen asti, mikä tapahtui kesälä 1953.

Ura urkeni Pentille

1950-luvulla keskimääräinen koulutustaso oli Suomessa hyvin alhainen, mutta kodeissa oltiin jo tähyämässä kohden koulutusyhteiskuntaa, jopa työläis- ja maanviljelijäperheet alkoivat kouluttaa lapsiaan. Oppikoulun suosio kasvoi, ja kansakoulun laiminlyöneet lapset olivat harvassa, etenkin tyttöjen keskuudessa laiminlyönti oli äärimmäisen harvinaista. Suuret ikäluokat alkoivat vyöryä oppikouluihin. (Rahikainen 2011, 372.)

Aikuistunut Penttikin mieli koulutielle. Isän malli raskaissa ja satunnaisissa metsä-, tie- ja maataloustöissä ei kiehtonut. Koulutushaluistaan huolimatta Pentillä ei ollut sellaista taustatukea, josta hän olisi ponnistanut ammattikouluun. Pelastuksen toi varusmiespalvelus, jonka hän suoritti 330 päivässä ja eteni alikersantiksi. Eteen avautui mahdollisuus sotilasuralle, jolla koulutus oli ilmaista.

Pentti lähetti hakemuksen Rajavartiolaitokseen, ja sai kutsun rajamieheksi. Kevättalvella 1955 mies aloitti partio- ja vartiomiehen uran itärajalalla. Kodiksi tuli rajavartioasema, jossa hän sai noin 10 muun miehen kanssa yhteisen tuvan, oman sängyn ja kaapin. Alkoi aivan uusi elämä eristetyissä oloissa. Vartioasema oli kylläkin siitä poikkeus, että sen vieressä kulki maantie. Vuodesta 1956 alkaen postiautolinjan avauduttua kirjeet ja lehdet kopsahivat joka arki-ilta postilaatikkoon, mikä oli ylellistä, sillä pitäjässä oli laajoja kyliä, joihin ei kirkonkylästä ollut sulan aikana muuta yhteyttä kuin vesitiet. Vene olikin pitäjän yleisin kulkuneuvo, sillä koko suuressa kunnassa

laskettiin vuonna 1950 olleen vain noin puolisataa moottori-ajoneuvoa.

Pentin lähiesimies, alle nelikymppinen vartiopäällikkö, oli kuusi vuotta sodissa taistellut, huutolaispojan kohtalon lapsena itsekin kokenut. Päällikkö opiskeli vapaahetkinään kirjeopiston kautta ja kannusti itseopiskeluun alaisiaankin. Mieluummin jääkärit kuitenkin lukivat romaaneja ja pelasivat korttia vapaa-ajallaan kuin istuivat jonkin kurssikirjan ääreen. Pentti luki kirjallisuutta kalastus- ja metsästysharrastuksensa ohessa. Kolmen kilometrin päässä sijainneesta kansakoulusta sai lainattua lukemista, ja olihan siellä välistä nuoria opettajia juttuseuraksi.

Pentti kouluttaa sotilaskoiraa 1960-luvun lopulla

Tunnollinen ja ahkera Pentti edistyi rajavartijan uralla hyvin ja sai alalle kuuluvan perus- ja täydennyskoulutuksen. Hänet erikoiskoulutettiin sotilaskoiraohjaajaksi ja -kouluttajaksi.

Urheilu kiinnosti miestä, ja niinpä sotilaskisoista hän toi voittoina usein mitaleja ja lusikoita. Pentistä tuli päällikön “luottomies”, mikä edisti miehen uralla etenemistä.

Rajavartijat tulivat läheisiksi päällikön perheen kanssa, joka asui vartioasemalla. Perheen lapset olivat talviviikot poissa kotoa, koska he kävivät 50 kilometrin päässä keski-koulua ja asuivat oppilajasuntolassa tai muissa koulukortteereissa. Kesälomillakin lapset nuorinta lukuun otamatta olivat sukulaisissa maatalon töissä ja enonsa lapsia hoitamassa aina siihen saakka, kunnes he olivat 14–15-vuotiaita ja pääsivät kodin lähelle Metsähallituksen tarjoamiin kesätöihin. Sen jälkeen vartioasemalla oli kesäiltaisain iloista meininkiä urheilukentällä, kun päällikön perhe ja rajajääkärit olivat kilpasilla. (Huuhka 1959, 750–751, 768.) Tätä elämänvaihetta kesti Pentin elämässä yli viisi vuotta, ja sinä aikana päällikön esikoinen Tea ennätti käydä keskikoulun.

Kunnallinen kokeilukeskikoulu väylä opilliseen sivistykseen

Vuonna 1946 astui voimaan laki, joka edellytti, että myös viittä kilometriä kauempana kansakoulusta asuvat lapset tulivat oppivelvollisiksi. Esimerkiksi siinä laajassa rajakunnassa, jossa Pentti teki töitä, lain toteuttaminen ja suurten ikäluokkien kouluikäen ehtiminen edellyttivät valtaisa koulujen lisäystä ja rakentamista. Vuosina 1946–1962 kuntaan valmistui peräti 36 uutta koulurakennusta.

Pentin lähiesimiehen lapset olivat opintiellä kunnallisen keskikoulun mahdollistamina. Tässä artikkelissa kuntaa kutsutaan “Pettulaksi”, jossa kokeilukeskikoulun lisäksi oli parhaimmillaan 46 kansakoulua. Varsin monen koulun yhteydessä toimi oppilajasuntola. Myös keski- ja jatkokoulua käyville valmistui kirkonkylään 120 oppilaan yhteisasuntola vuonna 1957. Se mahdollisti monen syrjäkylän oppilaan koulusivistyksen kansakoulukurssia laajemmin. Pettulan kokeilukeskikouluun

---

(KKK) oppilaat pyrkivät keväisin samoin kuin mihin tahansa muuhun oppikouluun. Pyrkijöitä oli paljon, ja sisään otettiin alkuvuosina vain yksiluokallinen oppilaita. Tea pyrki ja pääsi viisivuotiseen keskikouluun 10-vuotiaana. Hänen matrikkelinumeronsa syksyllä 1954 oli 268. Luokkatovereita Tealla oli 41, joista ensimmäisinä kouluvuosina karsittiin tai karsiutui kansakouluun takaisin ainakin 18 oppilasta. Kirkonkylässä vieraissa asuminen koitui monen perukan lapsen kohtaloksi, koskapa koti-ikävä vaivasi, eivätkä läksyt silloin maittaneet.

Pettula oli saanut KKK:nsa ensimmäisten kuntien joukossa syksyllä 1948. Sitä ennen Pettulassa oli toiminut jo pari vuotta yksityisen kannatusyhdistyksen ylläpitämänä keskikoulu. Lain (28/1946) mukaan kokeilukeskikoulun oppimäärän tuli pohjautua kansakoulun 3–6-luokkien oppimäärälle, jonka taas tuli vastata valtion keskikoulun oppimäärää. Keskikoulussa oppiaineiden tuli olla samat kuin valtion oppikouluissa. Hallinnollisesti keskikoulu oli maalla kansakoululautakunnan alainen. Koulun tuli hakea todistuksen anto-oikeutta peräti niin ylhäältä kuin opetusministeriöltä. Lupia kokeilukeskikoulujen perustamiseen saattoi hakea kevästä 1946 alkaen, jolloin heti 51 kuntaa anoi koulua itselleen, mutta vain kolme sen sai. Vuosina 1948–1950 luvan sai vain viisi kuntaa, joista Pettula oli yksi. (Kuikka 2007, 78.)

Opettajakunta oli KKK:ssa muodollisesti varsin epäpätevää. Esimerkkinä mainittakoon, että tytöille liikuntaa opetti uimamaisteri, ja kielten opettajana toimi sodassa vaikeasti haavoittunut insinööri. Pätevien opettajien saanti kunnallisiin keskikouluihin oli ongelma muuallakin, sillä koulutilastojen mukaan kunnallisten keskikoulujen opettajista oli vuonna 1955 peräti 63 % epäpäteviä, myöhemmin jopa 73 %. Vuoden 1957 kansakoululaki vakinaisti kokeilukeskikoulut ja samalla niiden nimistä poistui kokeilu-etuliite. Tuolloin kouluja oli jo 33. Vuoden 1958 kansakouluasetukseen pohjaten kansakouluun

kuuluvia keskikouluja voitiin perustaa lisää, mikäli köyhälle ja syrjäiselle kunnalle keskikoulu oli sivistystarpeen vaatima. (Kuikka 2007, 79.)

Kunnallinen keskikoulu oli eräänlainen peruskoulun edeltäjä, joskin oppilaat otettiin sinne pääsykokeen kautta. Koulutus, kirjat, terveydenhoito, oppimateriaalit pääosin ja ruoka olivat oppilaille ilmaisia, ja asumisessakin avustettiin pitkämatkalaisia. Koulun lukuvuosi oli sama kuin kansakoulussa, ja moni ohjeistus tapahtui kansakoululainsäädännön mukaan.

*Keskikouluaan päättävä Tea (vas.) koulunsa pihassa touku-
kuussa 1959.*

KKK:ssa luokalle jätettiin herkästi. Tea muistaa ensimmäisen kevättodistuksen antotilaisuuden, jossa heti aluksi luokanvalvoja poisti luokahuoneesta kahdeksan ensi luokan oppilasta ja jäljelle jääville hän ilmoitti, etteivät nämä oppilaat enää saavu kouluun. Poistetut olivat luokallejätettyjä. Kansakoulu-

lautakunta käsitteli myös keskikoulun asiat. Sen pöytäkirjoista on luettavissa mm. se, miten tarkoin lautakunnan jäsenet seurasivat koulujen ja koululaisten elämää. Esimerkiksi heinäkuun 2. päivän kokouksessa 1952 lautakunta tutkiskeli keskikoulussa luokallejääneitä, jotka samalla oli poistettu koulusta. Jäsenillä oli yksityiskohtaista tietoa näistä: yksi oli seilannut kouluaiikana yöllä kylällä, jotkut toiset taas olivat olleet laiskoja tai seikkailun etsijöitä. Näille koulutyö oli ollut sivuasia. Lautakunta oli luokallejätöistä tyytyväinen. Tea muistaa, miten opettajat nuhtelivat oppilaitaan heikosta osaamisesta. Jos joku ei säännännyt heti opettajan kysymykseen kättään kohottamaan, opettaja saattoi tokaista: “Sinunkin paikallesi olisi tänne kunnan kouluun ollut tulossa monta ahkerampaa.” Tällainen huomautus oli kuin myrskyennuste kyseiselle oppilaalle. Vaarana oli koulusta erottaminen ja lähettäminen takaisin kotikylän kansakouluun.

Pettulassa aloitti v. 1952 kurssimuotoinen keskusjatkokoulu, joka muuttui neljä vuotta myöhemmin ammatilliseksi jatkokouluksi. Tean kouluvuosina KKK ja jatkokoulu toimivat samassa rakennuksessa, ja kouluilla oli yhteisiä opettajia. Kaksivuotinen kansalaiskoulu tuli pakolliseksi v. 1958, jolloin opetus muuttui säännölliseksi päiväkouluksi. Pettulassa päiväkoulu oli tosin vain yksivuotinen. KKK:n ja jatko-/kansalaiskoulun oppilaat asuivat samassa oppilasasuntolassa ja samoissa huoneissa. Näin jo ennen peruskoulua rinnakkaiskoulujärjestelmässä opiskelevat oppilaat tutustuivat hyvin toisiinsa ja oppivat arvostamaan eri koulutusväyliä.

Tea lukiossa, Pentti ammattiopistossa

Pentti eteni urallaan ja sai kersantin “vakanssin”. Siirto toiselle raja-asemalle oli edessä. Sitä ennen Pentti rohkaisi itsensä ja ilmaisi päällikön esikoiselle, Tealle, rakastuneensa häneen. Tyttö hämmästy i aivan pyörtymistilaan asti moista

uutista, mutta hillitsi itsensä, eikä kertonut asiasta isälleen, joka oli vakavasti varoittanut niin alaisiaan kuin lapsiaan, ettei hän sietänyt edes flirttiä vartioasemalla.

Posti kulki, ja keskuksen kautta puhelutkin välittyivät. Seurustelu nuorten kesken oli mahdollista. Tea aloitti opinnot 3-vuotisessa yksityislukiossa tähtäimenään kansakoulunopettajan ura. Kesät hän ahersi vieraantyössä hankkiakseen opiskelurahoja. Joutohetkiä ei Tealla ollut, sillä harrastuksiakin kertyi roppakaupalla: oli partiota, teinikuntaa, voimistelunohjausta, seurakuntatyötä. Kului pari vuotta, kun Tean ja Pentin salainen suhde paljastui Tean isälle, joka hirmustui asiasta. Eihän hän sitä varten tyttöä kouluttanut, että tämä avioituisi, vieläpä epäsäätyisen, “vanhan” miehen kanssa. Isä potkaisi tytön pois ruokakunnastaan, mutta tyttö päätti jatkaa lukion loppuun konstilla millä hyvänsä. Tean äiti sairastui pian vakavasti. Kuolemanpelossaan vaimo aneli mieheltänsä, että tämä tekisi sovun tyttärensä Tean kanssa. Ja isä taipui. Teasta tuli ylioppilas, laajan sukunsa ensimmäinen valkolakki. Isä ei kylläkään tullut lakitusta katsomaan eikä ylioppilaskahveille, jotka Tean vuokraemäntä järjesti uusien ylioppilaiden kunniaksi.

Tean unelma opettajaopinnoista romuttui pian, kun Oulun opettajanvalmistuslaitoksesta tuli kirje, josta ilmeni, ettei Teaa kutsuttu edes pääsykokeisiin. Silloin Tean nuori mieli murtui: oli yhdentekevää mennäkö naimisiin vai hirteen. Kesätyö piti kuitenkin ylioppilastytön pönkillään. Kun Pentti seuraavan kerran tuli lomalle koulutuskaupungistaan, tyttö suostui hänen kosintaansa. Ostivat kihlat. Samoihin aikoihin Tealle tuli kutsu kauppaopistoon, jonne hän hätäpäissään oli pistänyt hakupaperit. Yo-merkonomiksi opiskelu kesti vain yhden lukuvuoden. 1960-luvulla ei saanut opintolainoja, ellei ollut takaajia. Tealla niitä ei ollut, ja siksi hän ei voinut ajatella 1–2 vuotta pidempää ammattikoulutusta. Elantoaan hankkimaan oli päästävä nopeasti.

Syksyn tullen Tea siirtyi kaupunkiin. Samoihin aikoihin

Pentti lopetteli vuoden kestänyttä palkallista kanta-aliupseerikouluaan Kaakkois-Suomessa, sisäoppilaitoksessa. Kun miehen koulutusjakso oli ohi, hänet siirrettiin uudelle paikkakunnalle toimisto- ja koulutustehtäviin. Kirjeet Pentin ja Tean välillä kulkiivat tiuhaan, ja Tea matkasi junalla lomillaan Pentin luo. Yhteistä tulevaisuutta suunniteltiin. Kun Tea sai merkonomien paperit, hän etsi töitä Pentin työpaikkakunnalta ja saikin. Asunnon saanti vain oli pulmana, sillä Tean pieni palkka ei riittänyt vuokran maksuun, eikä Pentin poikamiesvirka-asunnossa saanut majoitella muita. Vapailta markkinoilta ei kihlaparille annettu vuokra-asuntoja. Tuohon aikaan "susipareja" katsottiin karsaasti. Ei auttanut muu kuin pistäytyä vihillä, ja jo kuukauden kuluttua Pentille osoitettiin pieni virka-asunto kasarmialueelta. Nuorenparin elämä oli järjestyksessä.

Pentin perhe kasvaa

Tean sisimmässä kyti opiskelujen jatkaminen. Olihan kauppaopistosta tullut priimuksen paperit, eikä koko kouluajan haaveena ollut opettajan ammattiurakaan antanut hänelle rauhaa. Välillä Tea kävi kokeilemassa opettajan sijaisuuttakin, ja siitä kipuna opettajaopintoihin sai vain lisätulta. Pentti toppuutteli vaimoaan, ettei tämän enää tarvinnut opiskella, koska oli naimisissa. Antoihan miehen ansaitsema valtion pitkä, joskin kapea, leipä perheelle toimeentulon. Pentti toivoi pian myös jälkeläistä, joka takaisi vaimolle kylliksi työtä kotona. Kotiäidiksi vaimo ei kuitenkaan suostunut jäämään, vaan haali aina uutta työtä, kun entinen loppui.

Esikoinen syntyi, ja tämän ollessa kaksikuukautinen Teaa tärppäsi: hän sai vakinaisen korvauskäsittelijän viran, josta leipää oli tiedossa eläkepäiville saakka. Perheeseen syntyi toinenkin lapsi. Lasten saantien välissä Tea alkoi jo opiskella iltakursseilla ja loma-ajallaan kesäyliopistossa. Tiedonjano ja eteenpäin pyrkiminen ajoivat häntä. Ympäristö ja välistä

Penttikin pitivät nuorta äitiä kummajaisena, joka rehki työn ja perheen ohessa vielä opinnoissa. Pentti eteni omassa työssään: uusia natsoja ommeltiin hänen kauluslaattoihinsa muutaman vuoden välein.

Tea seurasi koululaitoksen ja opettajankoulutuksen muuttamista Suomessa 1960-luvun lopulla. Kerran hän huomasi lehdestä, että kotipaikkakunnalla alkaisi uusi ylioppilaspohjainen luokanopettajakoulutus. Salaa perheeltään ja puhumatta asiasta työpaikallaan Tea kirjoitti hakupaperit opettajaoppiin. Iloiseksi yllätykseksi syksyn tullen Teasta tuli päätoiminen opiskelija. Virkavapautta hänelle ei työpaikasta annettu, mutta luvattiin kesätöitä koko opiskeluaajaksi. Tean onneksi valtio alkoi taata opintolainoja, ja lainaan luottaen Tea teki ratkaisunsa. Opiskeluiloa himmensi pian se, että perheen isä siirrettiin kotikaupungista itärajalalle. Sotilailta ei kysytty, halusivatko he siirtoa vai eivät. Pentti kyllä yritti pyytää lykkäystä siirrolleen vaimon opiskelujen vuoksi, mutta esimies totesi vain: "Eihän siirtonne koske vaimoanne." Pentin oli muutettava, ja hänestä tuli vuosiksi sunnuntai-isä perheessään

---

KUVA edellisellä sivulla: *Pojanpoika Petteri kurkistelee, kun Juho-pappa lisää öljyä lamppuunsa. Kuva 1960-luvun lopulta.*

Peruskoulu, perusta koulutukselliselle tasa-arvolle

1970-luvulla Suomessa toteutettiin suurisuuntaisin koulu-uudistus sitten vuoden 1866 kansakoulun järjestämisen jälkeen. Vuosikymmeniä muhnut, kiistelty ja keskustelua herättänyt yhtenäiskouluuute sai lopulta konkreettisen lopputuloksen: siirryttiin peruskouluun vuosina 1972–1977. Sitä aiemmin oli jo ollut kokeiluperskouluja.

Heti sotien jälkeen alkoi laaja yhteiskunnallinen, taloudellinen ja kultturellinen murros, jossa koulujärjestämäkeskustelu kiinteästi versoi. Somerkivi (1983) kuvaa kirjassaan “Peruskoulu” sen syntyä ja kehittymistä. 1.8.1970 voimaan astunut laki koulujärjestelmän perusteista yhdisti varsinaisen kansakoulun, kansalaiskoulun ja keskikoulun yleistä peruskasvatusta antavaksi yhtenäiseksi 9-vuotiseksi peruskouluksi. Peruskouluun kuului 6-vuotinen ala-aste ja 3-vuotinen ylä-aste. Ala-asteella kaikkien oppilaiden opetus tuli pääasiassa samansisältöiseksi, kun taas yläasteella oppilaiden yhteisissä aineissa oli erilaajuisia oppimääriä. Ylä-asteella oli myös valinnaisaineita. Uuteen järjestelmään siirtymistä varten Suomi jaettiin 58 toimeenpanoalueeseen. Yhteen lääniin kuului useita alueita. Yleensä toimeenpano eteni siten, että se alkoi läänin pohjoisosista ja jatkui seuraavana vuonna eteläisempiin osiin. Poikkeuksen teki Lapin lääni, joka siirtyi kokonaisuudessaan peruskouluun heti syksyllä 1972, jolloin myös osa Oulun lääniä siirtyi peruskouluun. Toteutus alkoi siis maan pohjoisosista ja eteni asteittain etelään niin, että pääkaupunkiseutu siirtyi peruskouluun viimeisimpänä. (Somerkivi 1983, 15–17, 27–28.)

Peruskoulutoteutus tapahtui juuri päinvastaisessa järjestyksessä kuin kansakoulun eteneminen aikoinaan. Pohjois-Suomessa asuvina Pentin ja Tean lapset pääsivät nauttimaan peruskoulusta heti alkuopetuksesta alkaen. Oppikouluun ei tarvinnut enää pyrkiä, ja kaikilla oli samat mahdollisuudet saada oppia. Toisaalta nämä Pohjois-Suomen lapset olivat koekaniineja, sillä uudistus opetussuunnitelmiseen oli jokseenkin rankka niin opettajille kuin oppilaille. Tea valmistui opettajaksi juuri parahiksi peruskoulun käynnistämisen aikaan ja pääsi mukaan peruskoulu-uudistukseen. Pian hän oli mukana kehittämässä ensin läänin, sitten myös valtakunnan tasolla uutta koulua.

Pentin perhe hajoaa

Päästyään peruskoulusta Pentin ja Tean lapset siirtyivät lukioon. Vanhempi, Petteri, oli ajattelija, jolle perinteinen lukio ei oikein sopinut. Pojan koulussa ei osattu huomioida lahjakkaita nuoria. Ainoastaan se, että oppilaitos sijaitsi kadun toisella puolella kotia, sai aamu-unisen Petterin laahustamaan lukioon. Hän olisi jo peruskoulun jälkeen halunnut Helsinkiin erikoislukioon, mutta perhe ei suostunut lähettämään 15-vuotiaasta yksin maailmalle. Ylioppilastodistuksen poika pokkasi kuitenkin ajallaan, vaikkei kirjoituksiin avannut kertaakaan yhtään kirjaa. Keväisen abiturienttien lukuloman hän käytti oman bändinsä kanssa kiertelyyn, joten ei ihme, etteivät yliopiston ukset ensiyrittämällä hänelle avautuneet.

Perheen isä oli lasten peruskoulun loppuaikoina sairastunut vakavasti. Hänen sydämensä ei kestänyt niitä paineita, joita työ uuden vartion päällikkönä vaati. Toimipaikka oli yhteysvartio Suomen ja Neuvostoliiton välillä, joten päällikön vastuu oli kova. Täydelliselle sotilaiden vanhuuseläkkeelle asti mies kuitenkin sinnitteli työssään. Lastensa lukiovuosina Pentti oli "koti-isä", joka ei juurikaan kannustanut jälkeläisiään koulunkäynnissä. Isän mielestä pitkä kouluputki kasvatti nuoret

---

koukkuselkäisiksi ja laiskoiksi. Muutoin mies kyllä huolehti lapsistaan, sillä Tea oli töissään kiinni ja kiireinen. Uudet opinnot työn ohessa pitivät Tean paljon kotoa poissa.

Juuri ennen nuoremman lapsensa ylioppilaskirjoituksia Pentti sai tietää sairastavansa syöpää. Syyslehtien kellastuessa Penttiä ei enää ollut. Tauti mursi 52-vuotiaan miehen. Kappelissa Pentin, rajavartiomestari evp:n, arkku oli kääritty Suomen lippuun ja hautausmaan pitkän hiekkakäytävän sitä kantoivat sotilastoverit. Arkun jäljessä astelivat mustapukuisina leski ja lapset. Nämä kolme olivat juuri hautajaisviikon alussa aloittaneet aherruksen yliopistoissaan: Tea opettajana ja lapset opiskelijoina kukin omalla tahollaan. Pentin vanha Juho-isä ei sairautensa vuoksi enää jaksanut tulla vanhinta poikaansa haudata saattamaan.

Helsinkiläiset Petteri ja Eemeli opintiellä

Vuodet kuluivat. Petteri eli pääkaupungissa elämänsä, opiskeli hitaanlaisesti, vaihtoi välillä pääainetta, kirjoitti kirjan ja rahoitti opintojaan työtä tehden. Maisterin papereiden saannilla ei tuntunut olevan kiirettä. Kun miehen tielle osui yliopistossa jo jatko-opintonsa aloittanut Monica, Petterilläkin kasvoi motiivi opiskelujen päättämiseen, ja sutjakasti loppuopinnot sujuivatkin. Monica ja Petteri saivat Eemelin, jonka ollessa 1,5-vuotias perhe muutti ulkomaille. Siellä vanhemmat työstivät väitöskirjojaan eläen opintostipendien turvin. Pikku-Eemelistä tuli kaksikielinen. Kotimaahan palattua lapsi kuljettettiin hoitoon päiväkotiin, jossa osa hoitajista oli englanninkielisiä.

Eemelin ollessa vielä päiväkotilapsi hänen isänsä väitteli tohtoriksi. Puoli vuotta myöhemmin puolusti väitöskirjaansa äiti-Monica. Perheen läheisistäkin moni teki väitöskirjoja tai oli äskettäin väitellyt. Pojan kummikin oli professori. Niinpä lapselle muodostui käsitys, että jokaisen ihmisen koulupolun

päätös on väitös. Eemeli oli sitä polvea, joka ensimmäisenä Suomessa pääsi lakisääteiseen esiopetukseen syksyllä 2000. Eskari-Eemeli pelkäsi kuitenkin kouluun lähtöä. Syykin löytyi: poikaa huoletti se, ettei hän vielä ollut päättänyt aihetta, josta hän väitöskirjansa väsäisi. Tuossa vaiheessa pojalla oli kolme mieltymystä, mutta hän ei tiennyt, minkä niistä ilmoittaisi koulussa. Tea-mummo lohdutteli lasta, etteivät ne koulussa sellaista kysy ja toisaalta, väitöksiä voi aikanaan tehdä useampiakin.

Mummon vastaus helpotti Eemeliä, mutta hän halusi tietää, mistä aiheesta mummo oli väitellyt. Kun mummo kertoi, ettei hän ollut tohtori, poika hämmästyti suuresti ja tokaisi: “Olet noin vanha, etkä ole väitellyt. Onhan Jussi-papallakin tohtorin hatu.” Mummo tyynnytti lasta sillä, että vanhanakin voi vielä väitellä ja lupasi itse väitellä ennen kuin Eemeli olisi peruskoulun ala-asteen läpikäynyt. Ja mummo toteutti lupauksensa.

Sanotaan, että aikamme lapsiin on sijoitettu enemmän kuin koskaan ennen ja lapsia arvostetaan. Nuoriltamme myös odotetaan entistä enemmän, ja heidän työuraodotteensa ovat pidentyneet, miehillä pari vuotta. Eemeliinkin on kohdistettu odotteita eikä hänen koulupolkuaan ole siloiteltu. Kouluja olisi pojalle ollut koti-ikkunan alla, mutta hänet on jo pienenä kuljetettu ja kasvettuaan itse joutunut kulkemaan kouluun läpi ruuhkaisen Helsingin. Koska peruskoululain muutoksen myötä oppilas voi valita koulun oman piirinsä ulkopuolelta, niinpä Eemeli kävi ala-asteen uudenuutukaisessa “kyläkoulussa”, jossa vuoden 2004 opetussuunnitelma otettiin jo etuajassa käyttöön. Moderni koulurakennus edesauttoi tavanomaisesta poikkeavat opetusjärjestelyt, mm. sen, että kaikille oppilaille laadittiin henkilökohtaiset oppisuunnitelmat. (Ahola 2007). Varhain lukemaan oppinut Eemeli sai osalla äidinkielen tunneista käydä ylempiluokkalaisten englannin tunneilla. Koulu tarjosi monipuolista kerhotoimintaa ja koulussa oli myös pikkuoppilaiden aamu- ja iltapäivätoimintaa. Alakoulussaan Eemeli sai varsin vankan perustan koulutielleen, joskaan ei täysin

---

ongelmiltakaan välttynyt.

Helsingissä on lukuisa määrä eripainotteisia yläkouluja. Eemeli kävi pääsykokeissa niistä kahdessa ja pääsi eliittikouluna pidettyyn yhteiskouluun, jossa tulostavoitteet olivat kovat. Rasittava koulumatka ja koulustressi aiheuttivat sen, ettei pojalla peruskoulun päättyessä ollut enää liiemmin haluja teoreettiseen opiskeluun, vaikka hyvän päättötodistuksen saikin. Poika olisi halunnut siirtyä ammatilliseen oppilaitokseen, jossa samalla olisi suorittanut lukiokurssin, siis tehdä kaksoistutkinnon. Tämä ei kuitenkaan onnistunut.

Jo muutaman vuoden ajan Helsingissä on ollut kevään yhteishaussa enemmän hakijoita ammatillisiin kouluihin kuin lukioihin. Keväällä 2011 jäi siellä noin tuhat nuorta ilman toisen asteen oppilaspaikkaa (Grönholm 2011), ja koko maassa runsaat 13 000 oppilasta, joista valtaosa asuu kasvukeskuksissa tai niiden liepeillä. (Lindberg 2011.) Koulutuksen vaikuttavuustutkimuksessa on todettu, että pelkän peruskoulun varaan jääminen lisää työttömyyden riskiä, etenkin miehillä. Osalle nuorista peruskoulutuksen jälkeisen koulutuksen ulkopuolelle jääminen voi olla valittua, mutta tällaisen vaihtoehdoisen polun kulkeminen ei ole helppoa, koska koulutuksesta on tullut aikuis-tumisnormi. (Liiten 2011.)

Pääkaupunkiseudulla nuoret joutuvat käymään kiivaimman kilpailun opiskelupaikoista, koska sinne hakeutuu opiskelemaan peruskoulun jälkeen naapurikunnista ja kauempaakin oppilaita. Vapaa oikeus valita toisen asteen koulu on valtaosalle nuoria etu, mutta haitta niille, jotka menettävät opiskelupaikkansa kauempaa tuleville, joiden keskiarvo on omaa parempi. (Lindberg 2011.) Eemelin onnistui päästä hyvä-tasoiseksi luokiteltuun lukioon; hän on yksi 110 000 lukiolaisesta syksyllä 2011. Samaan aikaan ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelee 135 000 nuorta (Opettaja 32/2011).

Keväällä 2013 Eemeli on todennäköisesti ylioppilas. Hänen ikäluokastaan on maan hallituksella tarkoitus saada 42 %

suorittamaan korkeakoulututkinto vuoteen 2020 mennessä. Hallituksen tavoitteena kun on tehdä suomalaisista maailman osaavinta kansaa. Euroopan unionin lasketaan tarvitsevan miljoona uutta tutkijaa, jotta pärjäisimme globaalissa kilpailussa. Siihen kekkoon on Suomenkin kannettava kortensa. Eduskunnan sivistysvaliokunnan pj. Raija Vahasalo ampuu alas väitteen, että Suomessa olisi liikaa koulutettua väkeä. Asia on hänestä päinvastainen: suomalaisia pitää sivistää lisää. (Korkeakivi 2011.)

Sen, tempaavatko Eemelin koti- vai ulkomaille tieto-, taito- vai käytännölliset opinnot, aika näyttää. Monta haavetta pojalla on tulevaisuudestaan, ja hänellä on viehtymyksiä niin käytännön kuin teorian aloille. Pojan vanhemmat ovat edenneet yliopistouralla ja ovat arvostettuja tutkijoita kansainvälisillä areenoilla. Eemeli on nähnyt läheltä akateemisen maailman koko kirjon, sen kirotkin. Poika harkinnee tarkoin, “pysykö suutarin lapsi lestissään” vai ei.

Täyttää laukkaa kohden tulevaisuutta! Eemelin harrastuksista ykkösenä on ratsastus ja hevosten hoito.

Lähteet

- Aho, J. 1951. Ahon kootut lastut, II kirja. Porvoo: WSOY.
- Ahola, M. 2007. Väärinymmärretty yhdysluokka. *Opettaja* 50, 30–33.
- Asetuksia (ilmenevät tekstistä)
- Eenilä, J. (toim.) 1971. Ruotiukkoja ja huutolaisia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Grönholm, P. 2011. Mistä lisää ammattikoulujen aloituspaikkoja. *Helsingin Sanomat* 31.8.11 A 10.
- Gustafsson, J. 2011. Kasvun asialla. *Opettaja* 32, 14.
- Halmekoski, J. 2011. Orjamarkkinat. Huutolaislasten kohtaloita Suomessa. Juva: Bookwell Oy.
- Haverinen, M. 1984. Kuhmon koululaitos 1884–1984. Kuhmon Painotyö Ky.
- Huuhka, M. 1959. Näin eletään Kainuussa. *Kotiliesi* 13, heinäkuu I.
- Hyyrö, T. 2006. Alakansakoulunopettajien kehitys Suomessa vuosina 1866–1939. Tampere: Acta Universitatis Tampensis 1147.
- Hyyrö, T. 2011. Alkuopetus kiertokoulusta alakansakouluun. Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: SKS, 327–351.
- Katainen, E. 2011. Köyhien ja turvattomien lasten kasvatus. Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: SKS, 402–404.
- Korkeakivi, R. 2011. Hullun hommaa. *Opettaja* 32, 9.
- Kuikka, M. T. 2007. Kunnallinen keskikoulu osa suomalaista koulujärjestelmää 1945–1974. Koululaitos itsenäisen Suomen rakentajana. Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 2007, 75–94.
- Laitinen, J. 1990 (1917). Vesannon pitäjän vaiheet. Uusintapainos. Suonenjoen Kirjapaino Ky.

Lakeja (ilmenevät tekstistä)

Leino-Kaukiainen, P. "Kaikki oppis lukemhan ja kriivaroimhan". Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: SKS, 347–351.

Lindberg, M. 2011. Jokaiselle nuorelle oikeus koulutukseen. Helsingin Sanomat 26.8.11.

Liiten, M. 2011. Alhainen koulutustaso pitkittää nuoren työttömyyttä. Helsingin Sanomat 26.4.2011A.

Mantere, O. 1931. Koululaitoksen yleinen järjestely. Opettajain Lehti 3, 44–48.

Opettaja 2011. Koulut alkavat. 32, 5.

Rahikainen, M. 2011. Kansakoulun vuosisata 1866–1966 tilastojen valossa. Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: SKS, 370–379.

Salokannel, A. 1956. Vanajan kirja II, Wanaja-seuran julkaisuja I. Hämeenlinna.

Suomen Kuvalehti. 2011. Pääkirjoitus: Koulu tähtää työhön.

Syväoja, H. 2004. Kansakoulu – Suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866–1977. Juva: WS Bookwell Oy.

Tuomaala, S. 2011. Kamppailu yhteisestä koulusta ja oppivelvollisuudesta. Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: SKS, 95–110.

Tuomaala, S. 2011. Pulpetista pihoille, metsiin ja kaduille. Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: SKS, 352–369.

Tuominen, E. 2011. Vaivaishuutokauppojen varjosta. IT-lehti 6, 36–39.

Wilmi, J. 2003. Kuhmon historia. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.